

Pojęcia kluczowe:

aplikacja adwokacka, aplikant adwokacki, adwokat, wolność słowa i pisma, dobra osobiste, delikt dyscyplinarny, znieślawienie, zniewaga, odpowiedzialność za cudze czyny

Artykuły

Wojciech Szczotka

ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA NADUŻYCIĘ PRZEZ APLIKANTA ADWOKACKIEGO WOLNOŚCI SŁOWA I PISMA WEDŁUG PRZEPISÓW USTAWY – PRAWO O ADWOKATURZE

W opracowaniu analizie naukowo-badawczej poddane jest zagadnienie związane z odbywaniem aplikacji adwokackiej. Przeprowadzone rozważania pozwolą ustalić, czy aplikantom adwokackim przysługuje wolność słowa i pisma przewidziana w art. 8 Prawa o adwokaturze oraz – w razie udzielenia na to pytanie odpowiedzi twierdzącej – jaką odpowiedzialność mogą ponieść osoby odbywające szkolenie za jej nadużycie. Potrzeba omówienia zasygnalizowanego problemu – istotnego z punktu widzenia praktyki – wynika stąd, że nie został on jeszcze rozstrzygnięty w żadnym odrębnym opracowaniu. Na mocy art. 75 ust 5 p.o.a. przepis art. 8 p.o.a. należy stosować odpowiednio do aplikantów adwokackich, co oznacza, że wypowiedzi osób przygotowujących się do wykonywania zawodu adwokata korzystają z tej wolności, jednak wyłącznie w ściśle określonych granicach, które zostały omówione w niniejszym artykule. Przekroczenie ich – określane mianem nadużycia wolności słowa i pisma – rodzić będzie po stronie aplikanta odpowiedzialność. W artykule w pierwszej kolejności przedstawione zostały rozważania na temat zasad odbywania aplikacji adwokackiej oraz praw i obowiązków aplikantów. Następnie omówiona została istota wolności słowa i pisma przysługująca adwokatom oraz zasady odpowiedniego jej odnoszenia do aplikantów adwokackich. Na tle tych rozważań dokonano analizy odpowiedzialności aplikantów za jej nadużycie na trzech płaszczyznach – karnej za przestępstwo zniewagi oraz znieślawienia, dyscyplinarnej za zachowania sprzeczne z art. 80 p.o.a. oraz cywilnej za naruszenie dóbr osobistych. W opracowaniu ponadto rozważona została możliwość poniesienia odpowiedzialności przez udzielającego upoważnienia adwokata za naruszenie przez aplikanta wolności słowa i pisma.

I. WPROWADZENIE

1. Podstawowym sposobem uzyskania uprawnień umożliwiających wykonywanie zawodu adwokata jest, zgodnie z art. 65 pkt 4 ustawy – Prawo o adwokaturze¹, odbycie trwającej trzy lata aplikacji adwokackiej i po jej ukończeniu złożenie z pozytywnym wynikiem egzaminu zawodowego². Ogólne regulacje dotyczące celów aplikacji adwokackiej, statusu aplikantów adwokackich oraz ich praw i obowiązków zawarte zostały w dziale VII ustawy – Prawo o adwokaturze (art. 75–79a p.o.a.) zatytułowanym „Aplikacja adwokacka”. Wskazane przepisy są precyzowane przez unormowania aktów wydanych przez organy samorządu adwokackiego, w szczególności Regulaminu odbywania aplikacji adwokackiej, dotyczącego zasad szkolenia aplikantów adwokackich³ oraz Zbioru zasad etyki adwokackiej i godności zawodu (Kodeks etyki adwokackiej)⁴, którego postanowienia na mocy § 3 obowiązują odpowiednio aplikantów. W świetle art. 76 ust. 1 p.o.a. w zw. z § 1 ust. 1 Regulaminu celem aplikacji adwokackiej jest przygotowanie aplikantów do należytego wykonywania zawodu adwokata oraz samodzielnego świadczenia pomocy prawnej. Realizacja tego celu odbywa się poprzez nałożenie na aplikantów obowiązków: uczestniczenia w zajęciach szkoleniowych, odbycia praktyk w instytucjach publicznych oraz przede wszystkim wykonywania zadań zleconych przez patrona⁵. Zgodnie bowiem z art. 76 ust. 4 p.o.a. w zw. z § 11 Regulaminu aplikant adwokacki odbywa aplikację pod kierunkiem patrona, którego obowiązkiem jest przygotowanie aplikanta do należytego wykonywania zawodu oraz czuwanie nad prawidłowym przebiegiem aplikacji⁶. Szczegółowe zasady i warunki odbywania aplikacji

¹ Ustawa z 26.05.1982 r. – Prawo o adwokaturze (Dz.U. z 2022 r. poz. 1184 ze zm.), dalej: p.o.a.

² M. Kępa, S. Filipiec, *Perspektywy zawodowe studentów prawa*, Lublin 2021, s. 10; M. Załucki, *Droga do zawodu adwokata w Polsce i jej skutki – głos w dyskusji nt. sprawdzania profesjonalnych kwalifikacji (w:) Egzamin powinien mieć sens i być sprawiedliwy*, red. J. Mazurkiewicz, Wrocław 2013, s. 132; wyrok TK z 19.04.2006 r. (K 6/06), OTK-A 2006/4, poz. 45; wyrok TK z 12.02.2013 r. (K 6/12), OTK-A 2013/2, poz. 16; wyrok TK z 27.09.2016 r. (SK 11/14), OTK-A 2016/74.

³ Regulamin odbywania aplikacji adwokackiej przyjęty uchwałą Naczelnej Rady Adwokackiej, dalej: NRA, nr 55/2011 z 19.11.2011 r. (tekst jedn. na podstawie uchwały NRA nr 78/2022 z 18.11.2022 r.), www.adwokatura.pl. (dostęp: 15.08.2023 r.), dalej: Regulamin.

⁴ Zbiór zasad etyki adwokackiej i godności zawodu (Kodeks etyki adwokackiej) przyjęty uchwałą NRA nr 2/XVIII/98 z 10.10.1998 r. (tekst jedn. na podstawie uchwały NRA nr 17/2021 z 26.06.2021 r.), www.adwokatura.pl. (dostęp: 15.08.2023 r.), dalej: KEA.

⁵ Ponadto zgodnie z § 2 Regulaminu konkursów krasomówczych dla aplikantów adwokackich [przyjętego uchwałą NRA nr 27/2015 z 16.01.2015 r. (tekst jedn. na podstawie uchwały NRA nr 35/2021 z 27.11.2021 r.), www.adwokatura.pl. (dostęp: 15.08.2023 r.)] wprowadzono obowiązek, aby każdy aplikant przynajmniej raz w okresie odbywania aplikacji adwokackiej wziął udział w izbowym konkursie krasomówczym. Moim zdaniem należy jednak uznać powyższy wymóg za całkowicie pozbawiony uzasadnienia, bowiem z istoty rzeczy konkurs powinien zakładać fakultatywność uczestnictwa w rywalizacji. Wprowadzenie omawianego obowiązku ustanawia natomiast irracjonalną fikcję woli współzawodnictwa o często niechcianą nagrodę, jaką jest przejście do kolejnego – międzyizbowego etapu konkursu.

⁶ Należy jednak wskazać, że wraz z otwarciem zawodów prawniczych, które nastąpiło w 2005 r.,

adwokackiej u patrona, w tym zasady wynagradzania aplikanta oraz zakres jego obowiązków na rzecz kancelarii, powinny ponadto – zgodnie z najnowszymi zmianami Regulaminu wprowadzonymi uchwałą NRA z 18.11.2022 r.⁷ – zostać zawarte w indywidualnej umowie ramowej aplikanta z patronem.

Z punktu widzenia praktycznego przygotowania do wykonywania zawodu adwokata⁸ jednym z najistotniejszych uprawnień, jakie ustawodawca przyznał w art. 77 ust. 1 p.o.a. aplikantom adwokackim, jest możliwość zastępowania adwokata po 6 miesiącach aplikacji przed sądami, organami ścigania, organami państwowymi, samorządowymi i innymi instytucjami, z wyjątkiem Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego, Trybunału Konstytucyjnego i Trybunału Stanu. Nie mniej ważne dla zdobywania doświadczenia przez aplikantów jest umożliwienie im podczas trwania aplikacji sporządzania i podpisywania pism procesowych, co wprost wynika z art. 77 ust. 5 p.o.a., jednak z wyłączeniem apelacji, skargi kasacyjnej i skargi konstytucyjnej. Należy pamiętać, że aplikant może wykonywać powyższe czynności wyłącznie na mocy udzielonego mu przez adwokata wyraźnego upoważnienia, uprawniającego do zastępstwa w konkretnej sprawie⁹. W doktrynie oraz orzecznictwie zauważono zarazem, że nie powinno się utożsamiać zastępstwa sprawowanego przez aplikanta z tzw. substytucją, czyli dalszym pełnomocnictwem udzielanym przez profesjonalnego pełnomocnika innemu adwokatowi lub radcy prawnemu¹⁰. Udzielenie dalszego pełnomocnictwa skutkuje tym, że substytuta oraz

i co za tym idzie, zwiększeniem liczby aplikantów oraz jednoczesnym powstawaniem – działających na zasadach wolnorynkowych – korporacji prawniczych zatrudniających kilkudziesięciu lub kilkuset prawników, coraz częściej pojawiają się głosy kwestionujące sens utrzymywania patronatu w obecnej formie, który oparty jest z założenia na indywidualnej relacji mistrz–uczeń – por. K. Gadowska, *Otwarcie zawodów adwokata i radcy prawnego w Polsce po 1989 roku*, „Prakseologia” 2018/160, s. 283. Zob. szerzej także raport wraz z danymi statystycznymi dotyczącymi faktycznej formy odbywania aplikacji przez aplikantów adwokackich oraz radcowskich – M. Stambulski, W. Zomerski, *Nużący rytuał. Aplikacja adwokacka i radcowska w Polsce*, Wrocław 2019, s. 25–27.

⁷ Uchwała NRA nr 78/2022 z 18.11.2022 r., www.adwokatura.pl. (dostęp: 15.08.2023 r.).

⁸ Jak wskazał Trybunał Konstytucyjny, w ramach aplikacji adwokackiej aplikanci przechodzą nie tylko szkolenie teoretyczne, ale przede wszystkim doskonałą umiejętności praktyczne. Podejmują w szczególności – pod nadzorem swego patrona lub innego adwokata – czynności typowe dla wykonywania zawodu adwokata: udzielają porad prawnych, przygotowują opinie prawne, redagują pisma procesowe, a nawet – w zakresie określonym przez Prawo o adwokaturze – podejmują czynności wchodzące w zakres zastępstwa procesowego przed sądami i innymi organami – zob. wyrok TK z 19.04.2006 r. (K 6/06), OTK-A 2006/4, poz. 45.

⁹ Ponadto zgodnie z art. 35¹ § 5 ustawy z 6.07.1982 r. o radcach prawnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1166 ze zm.), dalej: u.r.p., aplikant adwokacki może zastępować także radcę prawnego, pod warunkiem że radca ten jest współnikiem w spółce adwokacko-radcowskiej.

¹⁰ Zob. P. Różańska-Ungur, *Zasięg korporacyjnego upoważnienia aplikanta do zastępstwa*, „Palestra” 2023/1–2, s. 244 i n. Zob. też publikacje i orzeczenia odnoszące się do upoważnienia udzielanego aplikantom radcowskim, gdyż rozważania prawne w nich przeprowadzone można odnieść wprost do aplikantów adwokackich ze względu na tożsamość instytucji upoważnienia udzielanego aplikantom radcowskim i adwokackim. Wynika to z tożsamości regulacji zawartych w art. 77 p.o.a. oraz art. 35¹ u.r.p. – uchwała SN z 28.06.2006 r. (III CZP 27/06), LEX nr 182874;

stronę łączy taki sam stosunek, jak stronę i pełnomocnika. Natomiast w przypadku zastępstwa sprawowanego przez aplikanta, pomimo że czynności podejmowane przez niego wywołują bezpośrednie skutki w sferze prawnej strony, to jednak nie uzyskuje on statusu pełnomocnika procesowego strony¹¹. Aplikant działa bowiem wyłącznie w imieniu pełnomocnika i – co za tym idzie – nie staje się kolejnym, równorzędnym pełnomocnikiem strony, jak ma to miejsce w przypadku substytucji¹².

Przyznanie aplikantom adwokackim możliwości sporządzania i podpisywania pism procesowych oraz występowania przed sądami i innymi organami spowodowało konieczność zapewnienia im odpowiedniej ochrony prawnej podczas realizowania wskazanych czynności. Zgodnie z art. 8 ust. 1 p.o.a. adwokat przy wykonywaniu zawodu adwokackiego korzysta z wolności słowa i pisma w granicach określonych przez zadania adwokatury i przepisy prawa. Wolność ta zapewnia adwokatowi swobodę formułowania ustnych oraz pisemnych wypowiedzi podczas reprezentowania klienta¹³. Na mocy art. 75 ust. 5 p.o.a. przepis art. 8 p.o.a. stosuje się odpowiednio do aplikantów adwokackich. Oznacza to, że ustawodawca dostrzegł potrzebę rozciągnięcia tej ochrony również na wypowiedzi pochodzące od osób odbywających szkolenie przygotowujące do wykonywania zawodu adwokata.

2. Rozważania podjęte w niniejszym artykule dotyczyć będą problemu odpowiedzialności za nadużycie przez aplikantów adwokackich wolności słowa i pi-

wyrok SN z 5.12.2014 r. (III CSK 278/13), LEX nr 1646024; wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 20.01.2016 r. (V ACa 620/15), LEX nr 2052632; G. Matusik, M. Śladkowski, *Pozycja prawna aplikanta radcowskiego w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2008/11–12, s. 91 i n.

¹¹ Konsekwencją przyjęcia takiej konstrukcji prawnej jest przede wszystkim wyłącznie możliwość pociągnięcia aplikanta do odpowiedzialności odszkodowawczej wobec zastępowanej strony, którą ponosić będzie wyłącznie pełnomocnik udzielający upoważnienia aplikantowi. W sposób oczywisty nie wyłącza to jednak ani odpowiedzialności aplikanta wobec udzielającego upoważnienia pełnomocnika, ani ewentualnej jego odpowiedzialności dyscyplinarnej – por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 20.01.2016 r. (V ACa 620/15), LEX nr 2052632.

¹² Zob. inaczej np. M. Smyk, *Status prawny aplikanta radcowskiego w postępowaniu cywilnym (głos w dyskusji)*, „Przegląd Sądowy” 2010/2, s. 124 i n., gdzie autor ten argumentuje, że aplikanta występującego z upoważnienia należy traktować jak dalszego pełnomocnika strony. Autor wskazał bowiem, że zastępowanie innej osoby w pełnieniu funkcji pełnomocnika, w tym przez aplikanta, nie powoduje uzyskania statusu zastępcy pełnomocnika, lecz zastępcy reprezentowanego. Zdaniem tego autora brak jest podstaw normatywnych do przyjęcia konstrukcji, zgodnie z którą aplikanta nie łączy stosunek prawny ze stroną, zaś wyłącznie z udzielającym upoważnienia adwokatem lub radcą, przy jednoczesnym uznaniu, że czynności aplikanta odnoszą skutek bezpośredni w sferze prawnej strony. Jego zdaniem w takim przypadku konstrukcja upoważnienia opierałaby się na pozbawionym uzasadnienia prawnego „mechanizmie podwójnego przypisania”, zgodnie z którym działania aplikanta przypisywane byłyby zarówno radcy prawnemu (adwokatowi), jak i stronie postępowania. Zob. też inne poglądy aprobujące stanowisko odmienne niż przyjęte w niniejszym opracowaniu, np. Z. Krzemiński, *Adwokat w procesie cywilnym z wyboru i urzędu*, Kraków 1999, s. 64–65; G. Borkowski, *Glosa do uchwały SN z 28.06.2006*, „Przegląd Sądowy” 2008/6, s. 140; uchwała SN z 9.03.2006 r. (II PZP 12/05), LEX nr 402257.

¹³ Zob. np. Z. Czeszejko, Z. Krzemiński, *Adwokacka wolność słowa i pisma*, „Palestra” 1968/5, s. 4; M. Gawryluk, *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, LEX/el. 2012, komentarz do art. 8.

sma. Uzasadniając wybór tematu rozważań, należy wskazać, że w dotychczas powstałych opracowaniach autorzy skupiali się przede wszystkim na kwestiach związanych z odpowiedzialnością adwokatów za nadużycie omawianej wolności, pomijając zarazem sytuację aplikantów adwokackich¹⁴. Zachodzi zatem uzasadniona potrzeba omówienia zasygnalizowanego problemu.

Analiza tego zagadnienia wymaga jednak w pierwszej kolejności ustalenia zasad przysługiwania wolności słowa i pisma aplikantom adwokackim. Należy bowiem zauważyć, że zgodnie ze wspomnianym art. 75 ust. 5 p.o.a. przepis art. 8 p.o.a. stosuje się do aplikantów nie wprost, lecz odpowiednio, co powoduje konieczność określenia reguł tego odpowiedniego stosowania. W doktrynie wskazuje się, że może ono polegać na stosowaniu odnośnych przepisów bez żadnych zmian, jak i na stosowaniu ich z koniecznymi korektami, uwzględniającymi specyfikę stosunków lub instytucji, do których przepisy te mają być odniesione¹⁵.

Po omówieniu powyższych kwestii rozważyć należy przypadki, w których wypowiedź aplikanta może stanowić nadużycie wolności słowa i pisma. Umożliwi to następnie przeprowadzenie analizy zasad ponoszenia przez aplikantów odpowiedzialności za przekroczenie granic tej wolności. Odpowiedzialność tę należy rozważyć na trzech płaszczyznach – karnej, dyscyplinarnej oraz cywilnoprawnej. Ponieważ aplikant adwokacki może wykonywać czynności przed sądami lub innymi właściwymi organami wyłącznie na podstawie upoważnienia udzielonego przez adwokata, w artykule warto także rozważyć, czy osoby zlecające zastępstwo mogą również ponosić odpowiedzialność, w sytuacjach gdy dochodzi do nadużycia przez aplikanta wolności słowa i pisma.

II. ODPOWIEDZIALNOŚĆ APLIKANTA ADWOKACKIEGO ZA NADUŻYCIE WOLNOŚCI SŁOWA I PISMA

WOLNOŚĆ SŁOWA I PISMA W ROZUMIENIU PRAWA O ADWOKATURZE – OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA

3. Zgodnie ze wspomnianym już art. 8 ust 1 p.o.a. adwokat przy wykonywaniu zawodu korzysta z wolności słowa i pisma¹⁶. Wolność tę gwarantowały

¹⁴ Zob. np. Z. Warman, *O pełny immunitet adwokatury*, „Palestra” 1957/2, s. 17 i n.; A. Kaftal, *O niektórych zagadnieniach immunitetu adwokackiego*, „Palestra” 1962/11, s. 3 i n.; Z. Czeszejko, Z. Krzemieński, *Adwokacka wolność...*, s. 1 i n.; R. Łyczywek, *Immunitet adwokata w prawie polskim*, „Palestra” 1974/6, s. 12 i n.; M. Grudecki, *Wolność słowa i pisma adwokata oraz immunitet adwokacki w Polsce (w:) Kontynent europejski wobec wyzwań współczesności*, red. R. Kordonski, A. Kordonska, Ł. Muszyński, Lwów–Olsztyn 2017, t. 1, s. 232 i n.

¹⁵ Z. Radwański, M. Zieliński (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, s. 364; J. Nowacki, „Odpowiednie” stosowanie przepisów prawa, „Państwo i Prawo” 1964/3, s. 367 i n. W krańcowych przypadkach nie wykluczono również nie stosowania odnośnych przepisów w ogóle, ze względu na bezprzedmiotowość tego zabiegu lub sprzeczność z istotą instytucji, do której mają być odniesione, co jednak w sposób oczywisty nie ma miejsca w niniejszym przypadku.

¹⁶ Powyższy przepis ustawy – Prawo o adwokaturze został doprecyzowany postanowieniami Kodeksu etyki adwokackiej, w szczególności § 17 KEA. Zgodnie z jego treścią adwokat, mając

adwokatom wszystkie akty normatywne regulujące ustrój adwokatury, obowiązujące na ziemiach polskich od 1918 r.¹⁷ Jak wskazuje się w literaturze, przyznanie adwokatom wolności słowa i pisma jest obok tajemnicy adwokackiej podstawową gwarancją prawidłowego wykonywania zawodu¹⁸. Zapewnia ona możliwość nieskrępowanego posługiwania się przez adwokatów szeroką gamą argumentów i sformułowań podczas reprezentowania klienta¹⁹. Należy mieć bowiem na względzie, że istnienie spornych interesów pomiędzy stronami procesowymi rodzi nierzadko duże emocje, co wpływa na atmosferę panującą na sali sądowej. W konsekwencji profesjonalni pełnomocnicy podczas reprezentowania klienta niejednokrotnie mogą być zmuszeni do stanowczego i zdecydowanego odpięcia ustnych, często niespodziewanych ataków pochodzących od strony przeciwnej. Charakter sporu może także determinować formę i treść formułowanych tez i twierdzeń w nierzadko polemicznych pismach procesowych. Bez wyposażenia profesjonalnych pełnomocników w wolność słowa i pisma adwokaci nie byłoby uprawnieni do wykorzystywania w swoich wypowiedziach niekiedy ostrych i kontrowersyjnych sformułowań, które co prawda mogą skutkować negatywnymi odczuciami u ich adresatów – najczęściej innych uczestników postępowania – ale których celem jest wyłącznie zwrócenie uwagi sądu na określone okoliczności sprawy. Ma to miejsce w szczególności w postępowaniach, w których rozstrzygane są osobiste interesy stron, jak w sprawach z zakresu prawa rodzinnego²⁰. Jak ponadto zauważono w literaturze, brak przyznania adwokatom omawianej wolności skutkowałby ograniczeniem możliwości posługiwania się twierdzeniami co do faktów, których prawdziwość nie została należycie zweryfikowana²¹, co przykładowo wpływałoby na prawo oskarżonego do obrony w postępowaniu karnym²².

zagwarantowaną przy wykonywaniu czynności zawodowych wolność słowa, powinien zachować umiar, współmierność i oględność w wypowiedziach, zarówno wobec sądu i organów państwowych, jak wobec dziennikarzy i przedstawicieli mediów, tak aby nie uchybić zasadzie godności zawodu.

¹⁷ Zob. art. 9 dekretu z 24.12.1918 r. – Statut tymczasowy Palestry Państwa Polskiego (Dz.U. z 1918 r. nr 22 poz. 75); art. 24 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 7.10.1932 r. – Prawo o ustroju adwokatury (Dz.U. z 1932 r. nr 86 poz. 733); art. 77 ustawy z 4.05.1938 r. – Prawo o ustroju adwokatury (Dz.U. z 1938 r. nr 33 poz. 289); art. 56 ustawy z 27.06.1950 r. o ustroju adwokatury (Dz.U. z 1950 r. nr 30 poz. 275) oraz art. 69 ustawy z 19.12.1963 r. o ustroju adwokatury (Dz.U. z 1963 r. nr 57 poz. 309).

¹⁸ Z. Czeszejko, Z. Krzemiński, *Adwokacka wolność...*, s. 1; M. Grudecki, *Wolność słowa...*, s. 235.

¹⁹ W literaturze wyrażono również ciekawy pogląd, zgodnie z którym norma przewidziana w art. 8 ust. 1 p.o.a. w rzeczywistości ogranicza wolność słowa i pisma adwokatów w stosunku do osób, które nie wykonują tej profesji, którym przysługuje ona na mocy art. 54 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. z 1997 r. nr 78 poz. 483 ze zm.) – zob. szerzej. np. T. Gardocka, *Immunitet adwokacki w prawie o adwokaturze z 1982 r.*, „Palestra” 1984/3–4, s. 10.

²⁰ Wyrok TK z 14.12.2005 r. (SK 22/05), LEX nr 394466.

²¹ Zob. wyrok SN z 19.07.1978 r. (I CR 254/78), Legalis nr 20994.

²² R. Łyczewek, *Immunitet adwokata...*, s. 12 i n.; por. M. Cieślak, *Zagadnienie immunitetu adwokackiego*, „Palestra” 1963/7–8, s. 6. Zob. też B. Gronowska, *Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 21.03.2002 r. w sprawie Nikula przeciwko Finlandii (dot. zakresu swobody wypowiedzi)*.

4. Omawiana wolność nie ma, co oczywiste, charakteru bezwzględnego – nie przysługuje adwokatom w każdym czasie i okolicznościach, lecz zgodnie z art. 8 ust. 1 p.o.a. służy im wyłącznie przy wykonywaniu zawodu²³. Z wolności słowa i pisma korzystają zatem tylko te wypowiedzi adwokata, które, po pierwsze, są związane ze świadczeniem pomocy prawnej na rzecz klienta²⁴, po drugie, dotyczą przedmiotu prowadzonej sprawy²⁵ oraz, po trzecie, zostały sformułowane w ramach przewidzianych prawem czynności procesowych, tj. np. na rozprawie, posiedzeniu, mediacji, przesłuchaniu, w ramach pertraktacji ugodowych lub gdy zawarte zostały w formalnych pismach procesowych. Oznacza to, że nieoficjalne wypowiedzi adwokata, nawet jeśli padły w okolicznościach czasowo lub miejscowo związanych z wykonywaniem zawodu, jak np. podczas prywatnej rozmowy na korytarzu sądowym, nie będą korzystały z tej wolności²⁶. W konsekwencji należy uznać, że zakres przysługiwania adwokatom charakteryzowanej wolności słowa i pisma jest wąski, co jednak nie stanowi krytycznej oceny tej regulacji. Trzeba bowiem przyjąć, że w obecnym kształcie zapewnia ona wystarczającą ochronę wypowiedzi adwokata z punktu widzenia prawidłowej reprezentacji klienta.

W art. 8 ust. 1 *in fine* p.o.a. uregulowano również tzw. granice adwokackiej wolności słowa i pisma. Wprowadzenie ich oznacza, że nie każda wypowiedź adwokata, użyta nawet przy wykonywaniu zawodu, bezwzględnie korzysta z tej wolności. Słusznie bowiem uznano, że adwokat nie może podczas świadczenia pomocy prawnej posługiwać się bez żadnych konsekwencji dowolnymi sformułowaniami, zaślanając się koniecznością działania w interesie klienta. Wypowiedź adwokata, zgodnie z treścią powyższej regulacji prawnej, nie może naruszać obowiązujących norm prawnych (granica przepisów prawa), jak i kolidować z interesem klienta, zasadami wykonywania zawodu oraz normami etycznymi (granica zadań adwokatury)²⁷. W doktrynie oraz orzecznictwie

dzi adwokata w procesie karnym), „Prokuratura i Prawo” 2002/6, s. 129 i n., gdzie Autorka opisała stan faktyczny dotyczący użycia przez adwokata w piśmie procesowym sformułowań, że prokurator celowo manipuluje dowodami, narusza obowiązki zawodowe i szkodzi bezpieczeństwu prawnemu. W omówionym orzeczeniu, ETPCz przyznał rację obrońcy, uznając powyższe wypowiedzi za dopuszczalną krytykę w ramach przyjętej strategii procesowej.

²³ Zob. Z. Czeszejko, Z. Krzemiński, *Adwokacka wolność...*, s. 1; por. M. Grudecki, *Wolność słowa...*, s. 242.

²⁴ M. Gawryluk, *Prawo...*, komentarz do art. 4.

²⁵ A. Kaftal, *O niektórych...*, s. 6; por. wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z 22.11.2020 r. (I C 1506/19), LEX nr 3101901, gdzie Sąd wskazał, że aby wypowiedź adwokata korzystała z wolności słowa i pisma, powinna odnosić się do *meritum* sporu.

²⁶ Orzeczenie Wyższego Sądu Dyscyplinarnego z 15.01.2011 r. (WSD 52/10), Legalis nr 1522161.

²⁷ W odniesieniu do pierwszego z wymienionych ograniczeń – przepisów prawa – w literaturze przyjmuje się, że nie chodzi tutaj o wprowadzenie zakazu dokonywania czynności sprzecznych z prawem procesowym, mających na celu urzeczywistnienie interesu klienta, jak np. złożenie niedopuszczalnego wniosku dowodowego. Jako sprzeczne z przepisami prawa na gruncie art. 8 ust. 1 p.o.a. należy uznawać wypowiedzi (pisemne lub ustne), które godzą w dobra osobiste, takie jak przede wszystkim cześć, dobre imię, godność osobista, prywatność, przysługujące in-

wskazano również na istnienie trzeciej granicy wolności słowa i pisma w postaci rzeczowej potrzeby²⁸. Słusznie bowiem uznano, że treści przedstawiane przez adwokata, a także taka, a nie inna forma ich prezentacji, powinny być niezbędne z perspektywy należytej reprezentacji interesów klienta w danej sprawie. Gdy wypowiedź adwokata przekroczy jedną ze wskazanych trzech granic, dojdzie do nadużycia wolności słowa i pisma, za które profesjonalny pełnomocnik będzie mógł ponieść odpowiedzialność.

5. Przechodząc do analizy stosowania regulacji dotyczącej wolności słowa i pisma do aplikantów adwokackich, należy jednoznacznie pozytywnie ocenić przyznanie jej przez ustawodawcę osobom odbywającym szkolenie przygotowujące do wykonywania zawodu adwokata²⁹. Jak już ustalono, aplikanci na mocy udzielonego im przez adwokata upoważnienia mogą sporządzać pisma procesowe oraz występować przed właściwymi organami, co wymaga zapewnienia im odpowiedniej ochrony na wzór tej przysługującej adwokatom. Należy bowiem zauważyć, że aplikant w toku postępowania jest zobligowany – tak samo jak profesjonalny pełnomocnik – działać w celu jak najpełniejszego urzeczywistnienia interesu klienta. Z tej perspektywy nie ma znaczenia dla mocodawcy, czy reprezentuje go adwokat – pełnomocnik lub jego substytut – czy też aplikant, występujący z upoważnienia. Każdy z nich powinien mieć bowiem prawo do nieskrępowanego posługiwania się niekiedy kontrowersyjnymi zwrotami i sformułowaniami, jeśli wymagać tego będzie sytuacja procesowa. Nieprzyznanie aplikantom omawianej wolności powodowałoby, że strona mogłaby być narażona na ujemne skutki procesowe, wynikające z braku możliwości należytego akcentowania jej stanowiska przez reprezentującego ją aplikanta. Rów-

nym uczestnikom postępowania – zob. M. Cieślak, *Zagadnienie immunitetu...*, s. 10; M. Grudecki, *Wolność słowa...*, s. 238.

²⁸ Niektórzy autorzy wskazują, że pojęcie rzeczowej potrzeby mieści się w ramach granicy, jaką są zadania adwokatury, gdyż z przepisów regulujących zasady wykonywania zawodu można wyinterpretować konieczność działania w ramach rzeczowej potrzeby – zob. np. Z. Stęchły, *Immunitet adwokacki w nowym prawie o adwokaturze*, „Palestra” 1983/7, s. 4; Z. Czerski, *Immunitet adwokacki*, „Palestra” 1988/11–12, s. 147. Zob. też np. wyrok SN z 20.04.2006 r. (IV CSK 2/06), LEX nr 190523; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 23.07.2014 r. (VI ACa 1444/13), Legalis nr 1169093; orzeczenie Wyższego Sądu Dyscyplinarnego z 10.11.1986 r. (WSD 28/86), Legalis nr 1523113; P. Jarocki, *Granice wolności słowa w sędzie*, „Prokuratura i Prawo” 2003/1, s. 85; M. Grudecki, *Wolność słowa...*, s. 237.

²⁹ M. Gawryluk, *Prawo...*, komentarz do art. 8; A. Kaftal, *O niektórych...*, s. 6; Z. Czeszejko, Z. Krzeмиński, *Adwokacka wolność...*, s. 4. Należy jednak zauważyć, że odpowiednie stosowanie przepisów regulujących wolność słowa i pisma do aplikantów adwokackich wywoływało wątpliwości na tle uprzednio obowiązujących ustaw regulujących ustroj adwokatury. W ustawie o ustroju adwokatury z 1963 r. art. 69 przewidywały wolność słowa i pisma nie został bowiem odniesiony do aplikantów adwokackich. Natomiast w chronologicznie wcześniejszej ustawie z 1950 r. o ustroju adwokatury art. 83 odsyłał do odpowiedniego stosowania do osób przygotowujących się do wykonywania zawodu adwokata przepisu art. 56 regulującego omawianą wolność. W przypadku regulacji przedwojennych kolejno z 1918 r., 1932 r. oraz 1938 r. regulujących ustroj adwokatury, wyłącznie w rozporządzeniu z 1932 r. art. 112 przewidywał odpowiednie stosowanie praw i obowiązków adwokatów do aplikantów, w tym wolności słowa i pisma.

niez – z punktu widzenia szkoleniowego – stawałoby pod znakiem zapytania udzielanie upoważnień aplikantom do spraw, w których rozstrzygane byłyby sporne interesy stron i które wymagałyby użycia niekiedy ostrzejszego języka.

Uwzględniając jednak istotne różnice pomiędzy statusem adwokatów oraz aplikantów adwokackich, przepis art. 8 p.o.a. należy stosować z pewnymi modyfikacjami do wypowiedzi pochodzących od osób przygotowujących się do wykonywania zawodu adwokata. Trzeba bowiem zauważyć, że aplikanci nie mogą korzystać z tej wolności – jak stanowi omawiany przepis – „przy wykonywaniu zawodu adwokackiego”, bowiem z istoty rzeczy nie świadczą oni samodzielnie pomocy prawnej, a wyłącznie odbywają szkolenie przygotowujące do tego zadania. Należy zatem zaaprobować tezę, że wypowiedzi aplikantów adwokackich korzystać mogą z wolności słowa i pisma wyłącznie w przypadkach, gdy formułowane są podczas wykonywania zastępstwa adwokata na zasadach określonych w art. 77 p.o.a. W konsekwencji adwokat, udzielając aplikantowi upoważnienia do zastępowania w sprawie, wyznacza nie tylko zakres czynności, które aplikant może podejmować w sprawie, ale jednocześnie ramy, w których przysługiwać mu będzie wolność słowa i pisma³⁰.

W odniesieniu natomiast do omówionych granic adwokackiej wolności słowa i pisma należy uznać, że w przypadku aplikantów modyfikacji powinno ulec rozumienie jednej z nich, tj. zadań adwokatury. Aplikant, realizując zastępstwo na podstawie udzielonego mu upoważnienia, powinien w swoich pisemnych i ustnych wypowiedziach – tak jak adwokat – działać w interesie klienta oraz przestrzegać norm etycznych. Natomiast nie może on, co oczywiste, przestrzegać zasad wykonywania zawodu, do którego dopiero odbywa szkolenie. Aplikant natomiast powinien stosować się do szeregu regulacji nakazujących sumienne i rzetelne zdobywanie wiedzy, zawartych w Regulaminie odbywania aplikacji adwokackiej oraz wynikających ze złożonego ślubowania. Ich zaniedbanie – również spowodowane nieetycznymi wypowiedziami niemieszczącymi się w granicach wolności słowa i pisma – w skrajnych przypadkach może dopro-

³⁰ Jak wskazuje Sąd Najwyższy, upoważnienie to spełniać ma również funkcje edukacyjne, polegające na kształceniu i doskonaleniu zawodowym aplikanta – tak uchwała SN z 28.06.2006 r. (III CZP 27/06), LEX nr 182874. Pamiętać także należy, że na podstawie § 41 KEA oraz § 12 ust. 2 Regulaminu adwokat udzielający upoważnienia powinien z odpowiednim wyprzedzeniem czasowym przekazać aplikantowi niezbędne wskazówki umożliwiające należyte zrealizowanie zastępstwa, a także omówić z nim sprawę. Ponadto adwokat zobligowany jest wyposażyć aplikanta w odpowiednie materiały z akt sprawy. Pomimo że nie wynika to bezpośrednio z regulacji prawnych, aplikant występujący w sprawie związany jest nie tylko zakresem upoważnienia, ale również wskazówkami adwokata co do formy oraz treści czynności, które powinien podjąć podczas zastępstwa. Odpowiedzialność aplikanta za niezastosowanie się do tych wskazówek może jednak powstać wyłącznie wobec zlecającego zastępstwo adwokata – zob. J. Naumann, *Zbiór zasad etyki adwokackiej i godności zawodu. Komentarz*, Warszawa 2020, Legalis/el., § 41; por. orzeczenie Sądu Dyscyplinarnego Izby Adwokackiej w Warszawie z 28.10.2013 r. (SD 36/13) – cyt. za J. Neuman, *Zbiór zasad...*, § 41.

wadzić do stwierdzenia, na podstawie art. 79 ust. 2 p.o.a., nieprzydatności do wykonywania zawodu adwokata³¹ i skreślenia z listy aplikantów.

Do nadużycia wolności słowa i pisma przez aplikantów adwokackich będzie zatem dochodziło w razie, gdy ich wypowiedź przekraczać będzie przynajmniej jedną z granic tej wolności, które wyznaczają przepisy prawa, zadania adwokatury oraz rzeczowa potrzeba. Oceniając w konkretnym stanie faktycznym, czy dana wypowiedź mieści się w tych granicach, kluczowe powinno być uwzględnienie kontekstu sytuacyjnego, w jakim została sformułowana, oraz charakteru sprawy³². W orzecznictwie dyscyplinarnym trafnie zauważono, że użycie tego samego sformułowania przez profesjonalnego pełnomocnika w jednym przypadku może wynikać z konieczności ochrony praw klienta, zaś w innym stanowić będzie nadużycie wolności słowa i pisma³³. Niezależnie jednak od kontekstu oraz charakteru sprawy wypowiedź aplikanta nie może polegać na celowym zniesławianiu lub ośmieszaniu innego uczestnika postępowania³⁴, jak też podawaniu nierzeczowych argumentów, które nie odnoszą się do przedmiotu postępowania, a mają na celu wyłącznie zaatakowanie przeciwnika procesowego³⁵. Również za nadużywające omawianą wolność uznać trzeba celowe podawanie nieprawdziwych twierdzeń o faktach i przedstawianie ich jako zgodnych z rzeczywistością³⁶.

³¹ Szczegółowe regulacje na temat stwierdzenia nieprzydatności do wykonywania zawodu zawarte zostały w § 9 Regulaminu.

³² Wyrok SN z 20.04.2006 r. (IV CSK 2/06), LEX nr 190523.

³³ Postanowienie Wyższego Sądu Dyscyplinarnego z 28.03.2015 r. (WSD 140/14), Legalis nr 1515041. Zob. wyrok SN z 11.09.1951 r. (C 917/51), Legalis nr 683935, w którym Sąd wskazał, że użycie przez profesjonalnego pełnomocnika sformułowań na temat pozwanej, iż „sprzedawała się powodowi za pieniądze, nurzała się w błocie nierządu”, a także charakteryzowanie jej jako osoby „bez wstydu, niehonorowej, zdolnej do każdego czynu”, w sposób oczywisty wychodzi ponad rzeczową potrzebę oraz ubliża nie tylko stronie przeciwnej, ale również powadze sądu. W postanowieniu SN z 22.11.2022 r. (III DS. 8/02), Legalis nr 55840, Sąd uznał, że użycie podczas pertraktacji ugodowych zarzutów odnoszących się do roszczeń pieniężnych strony przeciwnej, które nie mają na celu dotknąć przeciwnika procesowego osobiście, nie mogą być odczytywane jako nadużycie wolności słowa. Zob. także postanowienie Wyższego Sądu Dyscyplinarnego z 4.07.2009 r. (WSD 36/09), Legalis nr 1522187, gdzie wskazano, że niedopuszczalne jest używanie nawet w sprawach z zakresu przemocy w rodzinie sformułowań „tyran” czy „terrorysta domowy”, chyba że stanowią one cytaty z pism znajdujących się w aktach sprawy, celem adwokata jest zaś wyłącznie powołanie się na ich treść. W innym orzeczeniu przyjęto, że w sprawie typowo majątkowej nazwanie przeciwnika procesowego „gburem” również stanowić będzie nadużycie wolności słowa i pisma – zob. tak orzeczenie Wyższej Komisji Dyscyplinarnej z 28.02.1959 r. (WKD 95/58), „Palestra” 1959/7–8, s. 143–145. Wyższy Sąd Dyscyplinarny w orzeczeniu z 19.12.1970 r. (WKD 100/70), Legalis nr 1523140, orzekł, że co prawda dopuszczalne jest kwestionowanie wiarygodności zeznań świadka lub strony przeciwnej, jednak dopóki osoba taka nie została prawomocnie skazana, nie jest dopuszczalne określanie jej zeznań jako „fałszywych”.

³⁴ Zob. A. Malicka-Ochtera, *Ograniczenia działań obrońcy w procesie karnym*, Warszawa 2021, Legalis/el., rozdział VII, § 5.

³⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 24.03.2016 r. (I ACa 1759/15), Legalis nr 1285465.

³⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 6.10.2005 r. (III AKa 195/05), OSA 2006/2, poz. 6.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA APLIKANTA ADWOKACKIEGO ZA NADUŻYCIE WOLNOŚCI SŁOWA I PISMA

6. Przechodząc do omówienia odpowiedzialności aplikanta adwokackiego za nadużycie wolności słowa i pisma, w pierwszej kolejności należy rozważyć możliwość pociągnięcia osoby odbywającej szkolenie do odpowiedzialności karnej. Nie powinno bowiem budzić wątpliwości, że wypowiedzi formułowane przez aplikanta mogą wypełniać znamiona przestępstw uregulowanych przede wszystkim w rozdziale XXVII Kodeksu karnego³⁷, tj. zniesławienia z art. 212 k.k., penalizującego naruszenie dobrego imienia oraz zniewagi z art. 216 k.k., przewidującego odpowiedzialność za naruszenie czci³⁸.

Zgodnie z treścią art. 8 ust. 2 p.o.a. nadużycie wolności słowa i pisma, które jest zarazem ściganą z oskarżenia prywatnego zniewagą lub zniesławieniem strony, jej pełnomocnika lub obrońcy, kuratora, świadka, biegłego lub tłumacza, podlega ściganiu tylko w drodze dyscyplinarnej. Jak wskazuje się w doktrynie, przepis ten wprowadza tzw. immunitet adwokacki³⁹. Ponieważ instytucja ta była już przedmiotem licznych opracowań, w szczególności publikowanych na łamach „Palestry”⁴⁰, wystarczające niech będzie wskazanie, że immunitet ten – o charakterze materialnym – uchyla karalność za popełnione przez adwokata prywatnoskargowe przestępstwa z art. 212 k.k. oraz art. 216 k.k. W konsekwencji niedopuszczalne jest prowadzenie postępowania karnego przeciwko adwokatowi o te czyny⁴¹. Co zarazem oczywiste – gdyż wynika z wykładni językowej przepisu art. 8 ust. 2 p.o.a. – ustawodawca nie wprowadził całkowitej bezkarności adwokatów za powyższe przestępstwa, a jedynie wyłączył karalność za ich popełnienie podczas wykonywania czynności zawodowych na szkodę ściśle określonego, zamkniętego kręgu osób, tj. drugiej strony, jej pełnomocnika lub obrońcy, kuratora, świadka, biegłego lub tłumacza⁴². Poza tymi przypadkami

³⁷ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.), dalej: k.k.

³⁸ Zob. L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2021, s. 293–298; J. Sobczak (w:) *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. Stefański, Warszawa 2020, Legalis/el., komentarze do art. 212 oraz 216; A. Bojańczyk, T. Razowski, *Konsekwencje procesowe przewinienia dyscyplinarnego będącego przestępstwem*, „Prokuratura i Prawo” 2009/11–12, s. 58–59.

³⁹ Zob. np. Z. Czeszejko, Z. Krzemiński, *Adwokacka wolność...*, s. 14; M. Gawryluk, *Prawo...*, komentarz do art. 8; A. Kaftal, *O niektórych...*, s. 5; T. Gardocka, *Immunitet adwokacki...*, s. 10; M. Cieślak, *Zagadnienie immunitetu...*, s. 8–12.

⁴⁰ Zob. np. A. Kaftal, *O niektórych...*, s. 3 i n.; M. Cieślak, *Zagadnienie immunitetu...*, s. 5 i n.; Z. Czeszejko, Z. Krzemiński, *Adwokacka wolność...*, s. 1 i n.; R. Łyczywek, *Immunitet adwokata...*, s. 12 i n.

⁴¹ Wyrok TK z 14.12.2005 r. (SK 22/05), OTK-A 2005/11, poz. 135, w którym to orzeczeniu Trybunał Konstytucyjny uznał przepis art. 8 p.o.a. za zgodny z Konstytucją RP.

⁴² Należy zwrócić uwagę, że immunitet adwokacki nie obejmuje odpowiedzialności za zniewagę członka składu sędziowskiego, prokuratora czy protokolanta. Osoby te są bowiem na mocy art. 115 § 13 k.k. funkcjonariuszami publicznymi, których zniewaga stanowi przestępstwo publicznoskargowe uregulowane w art. 226 k.k. – zob. A. Malicka-Ochtera, *Ograniczenia działań...*, Legalis/el., § 5; M. Grudecki, *Wolność słowa...*, s. 243. Trafnie jednak w literaturze wskazuje się, że nieuzasadnione jest nieobjęcie immunitetem adwokackim zniewagi popełnionej na szkodę prokuratora, gdyż zaburza to zasadę równości stron procesowych – zob. szerzej A. Kaftal, *O nie-*

adwokat będzie ponosił odpowiedzialność karną za przestępstwa z art. 212 k.k. oraz art. 216 k.k. na zasadach ogólnych. Dlatego trafnie podkreślono w orzecznictwie, że przyznany adwokatom immunitet w żaden sposób nie uprzywilejowuje ich względem innych grup zawodowych, lecz stanowi niezbędny instrument zapewniający należytą realizację interesu reprezentowanej strony⁴³.

Stosując na podstawie art. 75 ust. 5 p.o.a. odpowiednio przepis art. 8 ust. 2 p.o.a. do aplikantów adwokackich, należy uznać, że osobom odbywającym szkolenie omawiany immunitet przysługuje na takich samych zasadach jak adwokatom⁴⁴. Przyjęcie odmiennego stanowiska skutkowałoby koniecznością samoograniczenia się aplikanta adwokackiego w przedstawianiu istotnych faktów lub ocen ze względu na obawę skierowania przeciwko niemu prywatnego aktu oskarżenia. Prowadziłoby to wprost do ograniczenia jego aktywności w sprawie i stałoby w sprzeczności z interesem klienta. W konsekwencji, w razie skierowania przeciwko aplikantowi prywatnego aktu oskarżenia przez jedną z osób wskazanych w art. 8 ust. 2 p.o.a. za czyn wypełniający dyspozycję art. 212 k.k. lub art. 216 k.k., sąd zobligowany będzie wydać postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania karnego lub wszczęte umorzyć na podstawie art. 17 § 1 pkt 8 k.p.k.⁴⁵ W przypadkach natomiast, gdy wypowiedź aplikanta adresowana będzie wobec osoby spoza zamkniętego katalogu osób z art. 8 ust. 2 p.o.a. lub też stanowić będzie inne niż jedno z wyżej wskazanych przestępstw, będzie on odpowiadał karnie na zasadach ogólnych.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ DYSCYPLINARNA APLIKANTA ADWOKACKIEGO ZA NADUŻYCIE WOLNOŚCI SŁOWA I PISMA

7. Z przepisu art. 8 ust. 2 p.o.a. wynika natomiast wprost, że adwokat, a także odpowiednio aplikant adwokacki, może ponieść za nadużycie wolności słowa i pisma odpowiedzialność dyscyplinarną, której zasady uregulowane są w dziale VIII Prawa o adwokaturze. Będzie to mogło mieć miejsce w szczególności,

których..., s. 14. Zob. uchwała SN z 24.02.1998 r. (I KZP 36/97), LEX nr 31928, w której wskazano ponadto, że wyłączenie karalności nastąpić może, jeśli adwokat dopuści się jednego ze wskazanych przestępstw wobec osoby, która w chwili jego popełnienia pełniła jedną ze wskazanych ról procesowych w już toczącym się postępowaniu, a nie miała być nią w przyszłości.

⁴³ Por. wyrok TK z 14.12.2005 r. (SK 22/05), OTK-A 2005/11, poz. 135.

⁴⁴ M. Gawryluk, *Prawo...*, komentarz do art. 8. Zob. też stan faktyczny i rozważania prawne dotyczące dopuszczenia się przez aplikanta radcowskiego przestępstwa zniesławienia, które ze względu na tożsamość regulacji art. 8 ust. 2 p.o.a. oraz art. 11 ust. 2 u.r.p. można odnieść wprost do aplikantów adwokackich – wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy-Mokotowa z 31.03.2017 r. (VIII K 638/14), <https://www.saos.org.pl/judgments/310332> (dostęp: 15.08.2023 r.). W orzeczeniu tym sąd umorzył postępowanie na podstawie art. 17 § 1 pkt 8 k.p.k., gdyż w ramach negatywnej przesłanki procesowej w postaci niepodlegania orzecznictwu sądów polskich mieszczą się przypadki przyznania immunitetów – tak np. J. Skorupka (w:) *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2021, s. 80.

⁴⁵ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 289 ze zm.), dalej: k.p.k.

gdy jego wypowiedź wyczerpie znamiona przestępstw zniewagi lub zniesławienia⁴⁶. Zgodnie z art. 80 p.o.a. adwokaci oraz aplikanci adwokaccy odpowiadają dyscyplinarnie za postępowanie sprzeczne z prawem, a także naruszenie obowiązków zawodowych, zasad etyki oraz godności zawodu⁴⁷. Odpowiedzialność dyscyplinarna członków adwokatury ma charakter represyjny, co wprost wynika z art. 95n p.o.a., który nakazuje stosować w zakresie nieuregulowanym do postępowania dyscyplinarnego przepisy Kodeksu postępowania karnego oraz rozdziałów I–III Kodeksu karnego⁴⁸. Jak trafnie wskazuje się w literaturze i orzecznictwie, przepisy Prawa o adwokaturze nie wprowadziły zamkniętego katalogu przewinień dyscyplinarnych⁴⁹, czego przyczyną jest duża kazuistyka spraw dyscyplinarnych oraz stale zmieniające się stosunki społeczne⁵⁰. W praktyce zatem ciężar stwierdzenia, czy dany czyn jest deliktem dyscyplinarnym, spoczywać będzie na sądach dyscyplinarnych, które mogą uznać za takowy naruszenie konkretnego przepisu prawa powszechnie obowiązującego, jak i przepisów wewnętrznych uchwalonych przez organy adwokatury, a nawet zachowanie sprzeczne ze zwyczajem, któremu orzecznictwo dyscyplinarne przyznało rangę normy etycznej⁵¹.

Jeżeli wypowiedź aplikanta stanowić będzie nadużycie wolności słowa i piśma, sąd dyscyplinarny – po przeprowadzonym postępowaniu – będzie mógł wymierzyć mu takie same kary dyscyplinarne, jak w przypadku popełnienia innych deliktów dyscyplinarnych. Należą do nich: upomnienie, nagana, zawieszenie w prawach aplikanta⁵² oraz kara wydalenia z adwokatury, która skut-

⁴⁶ Zob. tak postanowienie SN z 27.02.2018 r. (SDI 14/17), LEX nr 2450282.

⁴⁷ Należy zauważyć, że aplikant adwokacki pomimo tego, że został wprost wspomniany w powyższym przepisie, w rzeczywistości nie może ponosić odpowiedzialności dyscyplinarnej za niewłaściwe wykonywanie obowiązków zawodowych, gdyż nie wykonuje on jeszcze zawodu adwokata. Nie wyłącza to jednak jego odpowiedzialności za nienależyte realizowanie obowiązków aplikanta, w tym za zachowania sprzeczne ze złożonym ślubowaniem, normami moralnymi czy za uchybienie godności zawodu, który ma w przyszłości wykonywać – por. postanowienie SN z 21.11.2008 r. (SDI 27/08), OSN-SD 2008/1, poz. 130. Ponadto we wskazanym przepisie uregulowano, że adwokaci odpowiadają dyscyplinarnie również za niespełnienie obowiązku zawarcia umowy ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej.

⁴⁸ Zatem jak wskazuje się w literaturze, oceniając, czy dane zachowanie ma charakter przewinienia dyscyplinarnego, sąd dyscyplinarny powinien odwoływać się odpowiednio do definicji i struktury przestępstwa – zob. K. Ceglarska-Piłat, M. Zbrojewska (w:) *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2016, LEX/el., komentarz do art. 80. Podstawową przesłanką odpowiedzialności dyscyplinarnej jest wina. Oprócz niej niezbędne do pociągnięcia do odpowiedzialności dyscyplinarnej jest ustalenie: bezprawności dyscyplinarnej czynu oraz stopnia społecznej szkodliwości większego niż znikomy – zob. W. Koziulewicz, *Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych i notariuszy*, Warszawa 2012, s. 48.

⁴⁹ K. Ceglarska-Piłat, M. Zbrojewska (w:) *Prawo...*, komentarz do art. 80; wyrok TK z 9.11.1993 r. (K 11/93), OTK ZU 1993/2, poz. 37.

⁵⁰ A. Malicka-Ochtera, *Ograniczenia działań...*, rozdział VII, § 6.

⁵¹ Zob. wyrok SN z 27.03.2008 r. (SDI 4/08), OSNSD 2008, poz. 109.

⁵² Zgodnie z art. 83 ust. 2 p.o.a. orzeczonego okresu zawieszenia w prawach aplikanta nie wlicza się do wynikającego z art. 76 ust. 1 p.o.a. okresu odbywania aplikacji adwokackiej.

kuje ponadto brakiem możliwości wpisu na listę adwokatów lub aplikantów adwokackich przez okres 5 lat od dnia uprawomocnienia się orzeczenia sądu dyscyplinarnego⁵³.

Do odpowiedzialności dyscyplinarnej można pociągnąć osobę, która zarówno w chwili popełnienia deliktu, jak i podczas orzekania jest członkiem adwokatury – adwokatem lub aplikantem adwokackim⁵⁴. W konsekwencji, jeżeli po jego wypełnieniu osoba straci taki status, toczące się przeciwko niej postępowanie należało będzie umorzyć na podstawie art. 17 § 1 pkt 11 k.p.k. w zw. z art. 95n p.o.a.⁵⁵ Jak jednak wskazał Sąd Najwyższy, skreślenie z listy aplikantów nie w każdym przypadku musi skutkować definitywnym ustaniem możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności dyscyplinarnej za przewinienie popełnione podczas odbywania aplikacji⁵⁶. Jeśli aplikant bezpośrednio po ukończeniu aplikacji adwokackiej wpisany zostanie na listę adwokatów (co wymaga uprzedniego skreślenia z listy aplikantów – art. 79 ust. 1 pkt 3 p.o.a.), będzie mógł zostać pociągnięty do odpowiedzialności dyscyplinarnej za czyny popełnione podczas odbywania szkolenia. Większe wątpliwości może budzić przypadek, w którym po popełnionym delikcie dyscyplinarnym, a przed wszczęciem postępowania dyscyplinarnego aplikant zostanie skreślony z listy aplikantów z przyczyn określonych w art. 79 ust. 1 i 2 p.o.a., a następnie – po kilkumiesięcznej albo kilkuletniej przerwie w funkcjonowaniu w strukturach adwokatury – zostanie ponownie wpisany na listę aplikantów albo od razu listę adwokatów. Sąd Najwyższy, rozstrzygając, czy pomimo istnienia takiej przerwy możliwe jest wszczęcie postępowania o uprzednio popełniony delikt, orzekł, że w razie ponownego wpisania na jedną z wyżej wskazanych list dochodzi do przywrócenia podmiotowego warunku odpowiedzialności dyscyplinarnej, a zatem dopuszczalne jest zainicjowanie postępowania przeciwko takiej osobie⁵⁷. Podstawowym warunkiem, jak zauważył Sąd Najwyższy, wydania merytorycznego orzeczenia w takiej sprawie jest brak

⁵³ Na marginesie warto zauważyć, że kary dyscyplinarne, które mogą zostać orzeczone przeciwko aplikantowi, w tym za nadużycie wolności słowa i pisma, mogą być dla niego dużo bardziej dotkliwe niż ewentualna kara, która w razie nieposiadania immunitetu orzeczona zostałaby przez sąd karny za przestępstwo zniesławienia lub zniewagi – por. wyrok TK z 14.12.2005 r. (SK 22/05), OTK-A 2005/11, poz. 135.

⁵⁴ K. Ceglarska-Pilat, M. Zbrojewska (w:) *Prawo...*, komentarz do art. 80.

⁵⁵ Orzeczenie Wyższego Sądu Dyscyplinarnego z 26.04.2014 r. (WSD 105/12), Legalis nr 1515075.

⁵⁶ Zob. wyrok SN z 22.06.2017 r. (SDI 25/17), Legalis nr 1632800 z głosem R. Stefanickiego, *Glosa do Postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 22.06.2017 r. (sygn. akt SDI 25/17)*, „Przegląd Sejmowy” 2017/6, s. 247 i n.

⁵⁷ Należy również pamiętać o regulacji zawartej w art. 74 p.o.a., zgodnie z którym okręgowa rada adwokacka może skreślić adwokata z listy adwokatów w związku z czynem popełnionym przed wpisem na listę, jeżeli czyn ten nie był znany okręgowej radzie adwokackiej w chwili wpisu, a stanowiłby przeszkodę do wpisu. Uprawnienie to dotyczy jednak wyłącznie czynów popełnionych wtedy, gdy osoba starająca się o wpis nie była członkiem adwokatury, a które – jeśli byłyby znane - mogłyby skutkować podjęciem przez okręgową radę adwokacką negatywnej uchwały w przedmiocie wniosku o wpis na listę adwokatów. Powyższego przepisu nie stosuje się jednak do skreślenia z listy aplikantów.

upływu terminu przedawnienia karalności popełnionego czynu⁵⁸. W przypadku deliktu dyscyplinarnego polegającego na nadużyciu wolności słowa i pisma termin ten zarówno dla adwokatów, jak i aplikantów adwokackich, zgodnie z art. 88 p.o.a., wynosi rok, zaś w przypadku wszczęcia postępowania przed upływem tego terminu ulega on wydłużeniu do lat trzech.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ CYWILNOPRAWNA APLIKANTA ADWOKACKIEGO ZA NADUŻYCIE WOLNOŚCI SŁOWA I PISMA

8. Przyznanie członkom adwokatury immunitetu materialnego w zakresie uregulowanym w art. 8 ust. 2 p.o.a. co do przestępstw zniesławienia oraz zniewagi nie tylko nie zwalnia ich z odpowiedzialności dyscyplinarnej, lecz również nie wyłącza możliwości wystąpienia przeciwko nim z roszczeniami służącymi ochronie dóbr osobistych⁵⁹. Należy bowiem zwrócić uwagę, że wypowiedzi adwokata, jak i działającego w jego zastępstwie aplikanta adwokackiego – zarówno ustne, jak i zawarte w pismach procesowych – mogą naruszać takie wartości niemajątkowe innych uczestników postępowania, jak cześć, dobre imię, godność osobista oraz prywatność, które są w rozumieniu przepisu art. 23 k.c.⁶⁰ dobrami osobistymi. W konsekwencji ten, czyje dobra osobiste zostały naruszone⁶¹, może wystąpić przeciwko autorowi konkretnej wypowiedzi – w tym aplikantowi adwokackiemu, z roszczeniami przewidzianymi w art. 24 § 1 k.c., tj. o zaniechanie oraz usunięcie skutków. Ponadto w razie wyrządzenia szkody wskutek naruszenia dobra osobistego możliwe jest również dochodzenie na zasadach określonych w przepisach szczególnych dotyczących czynów niedozwolonych⁶² roszczeń o odszkodowanie, zadośćuczynienie oraz zapłatę

⁵⁸ Zgodnie z art. 88 ust. 3, jeżeli czyn zawiera znamiona przestępstwa, przedawnienie dyscyplinarne następuje dopiero z upływem okresu przedawnienia karalności przestępstwa. Może zatem pojawić się wątpliwość, czy jeśli nadużycie słowa i pisma stanowi zarazem przestępstwo zniesławienia lub zniewagi, za które adwokat lub aplikant nie mogą zostać pociągnięci do odpowiedzialności karnej, termin przedawnienia ulega wydłużeniu. Jak wskazał Sąd Najwyższy, przepis art. 88 ust. 3 nie ma zastosowania do czynów wchodzących w zakres dyspozycji art. 8 ust. 2 p.o.a., zatem do obliczania terminów przedawnienia karalności należy stosować wyłączenie art. 88 ust. 1 oraz 2 p.o.a. – wyrok SN z 30.09.2008 r. (SDI 20/08), LEX nr 1615373.

⁵⁹ Zob. np. wyrok TK z 14.12.2005 r. (SK 22/05), OTK-A 2005/11, poz. 135.

⁶⁰ Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2023 r. poz. 326 ze zm.), dalej: k.c.

⁶¹ Zob. stany faktyczne, w których rozstrzygana była odpowiedzialność adwokata za naruszenie dóbr osobistych – wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 24.03.2016 r. (I ACa 1759/15), Legalis nr 1285465; wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 24.04.2018 r. (I C 380/17), LEX nr 2499314; wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z 22.11.2020 r. (I C 1506/19), LEX nr 3101901. Zob. również wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 23.07.2014 r. (VI ACa 1444/13), Legalis nr 1169093, w którym sąd uznał, że okolicznością wyłączającą bezprawność adwokata może być dochodzenie ochrony dóbr osobistych przez powoda w sposób sprzeczny z art. 5 k.c.

⁶² Zob. szerzej na temat ochrony dóbr osobistych A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2018, s. 221; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2019, s. 179.

odpowiedniej sumy na cel społeczny⁶³. W procesie o ochronę dóbr osobistych to na osobie dochodzącej wyżej wskazanych roszczeń spoczywać będzie ciężar udowodnienia, że doszło do naruszenia jego dóbr osobistych przez aplikanta adwokackiego. Przy ocenie konkretnej wypowiedzi należy, zgodnie z godnym aprobaty poglądem wyrażonym w doktrynie, kierować się przede wszystkim kryteriami obiektywnymi, tj. odwoływać się do opinii, jaką na temat danej sytuacji miałby przeciętny członek społeczeństwa, nie pomijając jednak przy tym negatywnych odczuć u osoby, której dobra osobiste zostały naruszone⁶⁴. Natomiast w związku z wprowadzonym w art. 24 § 1 k.c. domniemaniem bezprawności, to pozwany w celu zwolnienia się z odpowiedzialności będzie musiał wykazać, że jego wypowiedź nie spełnia tej przesłanki⁶⁵.

W sprawach o ochronę dóbr osobistych, w których pozwanym jest członek adwokatury, norma zawarta w art. 8 ust. 1 p.o.a. wyznacza, moim zdaniem, szczególne wobec zawartych w art. 24 § 1 k.c.⁶⁶ kryteria oceny wypowiedzi aplikanta adwokackiego pod kątem jej bezprawności. Oznacza to, że w celu zwolnienia się z odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych powinien on wykazać, iż jego wypowiedź nie była sprzeczna z przepisami prawa, mieściła się w ramach rzeczowej potrzeby, a także była zgodna z zadaniami adwokatury⁶⁷. Konieczne w takim procesie będzie zatem odwołanie się przez aplikanta do omówionych już przepisów Prawa o adwokaturze, unormowań zawartych w aktach wydanych przez organy samorządu adwokackiego oraz orzecznictwa sądów dyscyplinarnych. Istotne również dla wyłączenia bezprawności naruszenia dóbr osobistych okazać się może przedstawienie sądowi charakteru sprawy oraz kontekstu, w jakim sformułowano określoną wypowiedź, aby wykazać jej niezbędną dla prawidłowej ochrony interesów klienta w danym postępowaniu. Co powinno również być oczywiste, pomimo tożsamości przesłanek wyłączających odpowiedzialność aplikanta zarówno w postępowaniu dyscyplinarnym, jak i cywilnym, sąd powszechny przy orzekaniu nie jest związany uprzednimi ustaleniami sądu dyscyplinarnego co do charakteru wypowiedzi aplikanta i może w tym zakresie formułować własne oceny⁶⁸.

⁶³ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, s. 185–188; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2018, s. 283.

⁶⁴ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne...*, s. 216.

⁶⁵ Zob. na temat pojęcia bezprawności w sprawach o ochronę dóbr osobistych np. uchwała SN z 15.02.1971 r. (III CZP 33/70), OSNCP 1971, poz. 59; wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 23.04.2015 r. (I ACa 186/15), Legalis nr 1285465.

⁶⁶ Zob. np. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957, s. 115 i n.; A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979, s. 248 i n.

⁶⁷ Por. W. Grodzicki, *Glosa do wyroku SN z dnia 20.04.2006 r., IV CSK 2/06*, „Gdańskie Studia Prawnicze – przegląd orzecznictwa” 2008/4, s. 75–76.

⁶⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 23.04.2015 r. (I ACa 186/15), Legalis nr 1285465.

III. ODPOWIEDZIALNOŚĆ ADWOKATA ZA NADUŻYCIĘ PRZEZ APLIKANTA ADWOKACKIEGO WOLNOŚCI SŁOWA I PISMA

9. Jak już ustalono, aplikant adwokacki korzysta z wolności słowa i pisma wyłącznie w sytuacjach, gdy formułuje wypowiedzi podczas wykonywania zastępstwa adwokata, na mocy udzielonego mu upoważnienia. Można zatem postawić tezę, że działania podejmowane przez aplikanta nie mają w pełni samodzielniego charakteru, lecz powinny być zgodne z zaleceniami osoby powierzającej mu zastępstwo⁶⁹. Profesjonalny pełnomocnik, zlecając zastępstwo, jest zobligowany, w celu umożliwienia należytej jego realizacji, nie tylko udzielić aplikantowi wyczerpujących informacji na temat sprawy, lecz również przekazać mu niezbędne wskazówki co do czynności, które aplikant będzie miał podjąć. W związku z tym trzeba ustalić, czy istnieje możliwość, aby adwokat udzielający upoważnienia mógł – niezależnie od aplikanta – zostać pociągnięty do odpowiedzialności dyscyplinarnej oraz cywilnoprawnej za nadużycie wolności słowa i pisma przez zastępującego go aplikanta. Wykluczyć, co oczywiste, należy możliwość pociągnięcia adwokata do odpowiedzialności karnej za dopuszczenie się przez aplikanta przestępstw, w tym zniesławienia oraz zniewagi. Byłoby to sprzeczne z jedną z podstawowych zasad prawa karnego, przewidującą odpowiedzialność karną wyłącznie za indywidualnie popełniony czyn⁷⁰.

10. Omawiając w pierwszej kolejności problem odpowiedzialności dyscyplinarnej adwokata, należy przyjąć, że zachowania aplikanta – w tym polegające na nadużyciu wolności słowa i pisma – nie mogą stanowić deliktu dyscyplinarnego adwokata. Przyjęcie odmiennego twierdzenia stałoby w rażącej sprzeczności ze stosowaną odpowiednio do postępowań dyscyplinarnych zasadą indywidualizacji odpowiedzialności (dyscyplinarnej). Adwokat może ponosić odpowiedzialność wyłącznie za swoje własne działania lub zaniechania, które w przypadku zlecenia zastępstwa aplikantowi mogą polegać na naruszeniu przez profesjonalnego pełnomocnika normy etycznej nakazującej należyte przygotowanie aplikanta do zrealizowania zastępstwa. Należy bowiem pamiętać, że zgodnie z § 41 KEA adwokat zobligowany jest do wykazania się szczególną starannością przy udzielaniu upoważnienia aplikantowi. Zatem prawdopodobnie jedynym – możliwe, że wyłącznie teoretycznym – przykładem odpowiedzialności adwokata związanym z nadużyciem przez aplikanta wolności słowa i pisma byłaby sytuacja, w której adwokat w udzielonych aplikantowi wskazówkach wprost zleciłby mu posłużenie się sformułowaniami, które będą przekraczać granice omawianej wolności.

11. Analizując ewentualną odpowiedzialność cywilnoprawną adwokata za nadużycie przez aplikanta wolności słowa i pisma, należy wskazać, że pole-

⁶⁹ Ustalenia dotyczące odpowiedzialności adwokata odnoszą się również do przypadku zlecenia aplikantowi adwokackiemu zastępstwa przez radcę prawnego, będącego współnikiem w spółce adwokacko-radcowskiej – zob. art. 35¹ § 5 u.r.p.

⁷⁰ L. Gardocki, *Prawo karne...* s. 12.

gać mogłaby ona na możliwości skierowania przeciwko profesjonalnemu pełnomocnikowi roszczeń o ochronę dóbr osobistych. Opierać musiałaby się ona zatem na znanej prawu cywilnemu konstrukcji odpowiedzialności za cudze czyny. Regulują ją art. 429 k.c. oraz 430 k.c., które zawarte zostały w ramach przepisów poświęconych czynom niedozwolonym⁷¹. W ogólności przewidują one możliwość żądania naprawienia szkody od osoby, która powierza innej osobie wykonanie oznaczonej czynności⁷². Odpowiedzialność odszkodowawcza powierzającego jest w tych przypadkach niezależna od odpowiedzialności wykonawcy, tj. osoby, która wyrządziła szkodę. W kontekście prowadzonych rozważań należy zatem ustalić, po pierwsze, czy powyższe przepisy mogą mieć zastosowanie w sprawach o ochronę dóbr osobistych, a po drugie – w razie udzielenia na poprzednie pytanie odpowiedzi twierdzącej – czy mogą one odnosić się do przypadków powierzenia aplikantowi zastępstwa przez adwokata.

Rozważając pierwszą z zasygnalizowanych kwestii, należy zauważyć, że część przedstawicieli literatury prawa cywilnego trafnie wskazuje, że przepisy Kodeksu cywilnego przewidują dualizm systemów ochrony dóbr osobistych⁷³. Z jednej strony na podstawie art. 24 § 1 k.c. osoba, której dobra osobiste zostały naruszone cudzym, bezprawnym działaniem, może wystąpić z żądaniem zaniechania oraz usunięcia skutków dokonanego naruszenia. Dochodzenie powyższych roszczeń nie wymaga ani wystąpienia skutku w postaci szkody, ani istnienia winy po stronie naruszcyciela. Z drugiej strony, w przypadku gdy w następstwie naruszenia dóbr osobistych wyrządzona zostanie szkoda, zdarzenie je wywołujące należy traktować jako czyn niedozwolony, do oceny prawnej którego stosowane będą przepisy art. 415 k.c. i n. Na zasadach określonych w tych regulacjach poszkodowany może wystąpić przeciwko naruszcycielowi z roszczeniami o odszkodowanie oraz zadośćuczynienie lub zasądzenie odpowiedniej kwoty na cel społeczny⁷⁴. Oba opisane powyżej systemy ochrony – co oczywiste – nie wyłączają się wzajemnie i mogą być stosowane równocześnie w tym samym stanie faktycznym. W przypadkach, gdy naruszenie dobra osobistego nastąpi wskutek czynu niedozwolonego wyrządzonego przez osobę, której powierzono wykonanie czynności, należy przyjąć, że zastosowanie znajdą przepisy art. 429 k.c. oraz 430 k.c., czyniąc powierzającego odpowiedzialnym razem ze sprawcą deliktu za naprawienie szkody. W konsekwencji poszkodowany będzie mógł skierować również przeciwko niemu roszczenia majątkowe przewidziane w przepisach regulujących czyny niedozwolone – o odszkodowanie, zadośćuczynienie lub zasądzenie sumy na cel społeczny, niezależnie

⁷¹ Zob. A. Brzozowski (w:) A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian, *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2016, s. 258–261.

⁷² Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania...*, s. 220.

⁷³ Zob. tak np. A. Pązik, *Wyłączenie bezprawności naruszenia dobra osobistego na podstawie interesu społecznego*, Warszawa 2014, s. 142–144; R. Strugała, *Naruszenie praw osobistych przez zaniechanie. Konstrukcja prawna*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2018/2, s. 102–103.

⁷⁴ Zob. szerzej A. Brzozowski (w:) *Zobowiązania...*, s. 233 i n.; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania...*, s. 271 i n.

od wystąpienia z nimi przeciwko samemu sprawcy. Należy zarazem uznać, że pozostałe roszczenia, tj. niemajątkowe z art. 24 § 1 k.c. o zaniechanie oraz usunięcie skutków – można kierować wyłącznie bezpośrednio przeciwko samemu naruszcicielowi.

Ponieważ, jak wynika z powyższych ustaleń, przepisy o odpowiedzialności za cudze czyny mogą mieć – we wskazanym zakresie – zastosowanie w sprawach o ochronę dóbr osobistych, należy przejść do omówienia drugiego z postawionych problemów, tj. czy mogą one posłużyć w przypadkach powierzenia aplikantowi zastępstwa przez adwokata. Rozstrzygając tę kwestię, moim zdaniem, zasadne jest zaaprobowanie twierdzenia, że udzielenie aplikantowi upoważnienia stanowi powierzenie wykonania czynności w rozumieniu omawianych przepisów Kodeksu cywilnego. W konsekwencji, jeśli aplikant, nadużywając wolności słowa i pisma, naruszy cudze dobra osobiste, wyrządzając szkodę (najczęściej w praktyce będzie to szkoda niemajątkowa), nie można wykluczyć odpowiedzialności również po stronie zlecającego zastępstwo adwokata w zakresie trzech wyżej wskazanych roszczeń majątkowych. Odpowiedzialność adwokata za czyn niedozwolony aplikanta może być ustalana albo w oparciu o art. 429 k.c., albo na podstawie art. 430 k.c. Pierwszy z tych przepisów ma zastosowanie do przypadków, gdy osoba, której powierzono czynność do samodzielneho wykonania, nie podlega nadzorowi i kontroli ze strony powierzającego⁷⁵. Natomiast art. 430 k.c. odnosi się do sytuacji, w których wykonawca występuje w roli podwładnego, podlegając przy wykonywaniu zleconych czynności organizacyjnemu zwierzchnictwu osoby powierzającej, z którego również wynika obowiązek stosowania się do jego bieżących poleceń⁷⁶.

W przypadkach powierzenia zastępstwa aplikantowi o tym, który z powyższych przepisów będzie miał zastosowanie do odpowiedzialności adwokata, decydować będzie charakter stosunku łączącego aplikanta z adwokatem. W pierwszej kolejności należy przypomnieć, że aplikant adwokacki – jak stanowi przytoczony już art. 76 ust. 4 p.o.a. – odbywa aplikację pod kierunkiem patrona. Pozostaje wobec niego w stosunku podporządkowania, co odpowiada relacji przewidzianej w art. 430 k.c. Powierzenie aplikantowi zastępstwa przez patrona stanowi zatem jeden z elementów realizowania obowiązków na rzecz kancelarii pod kierownictwem innej osoby.

Powyższy przepis będzie miał również zastosowanie w razie zlecenia aplikantowi zastępstwa przez adwokata, co prawda innego niż patron, ale wobec którego aplikant pozostaje w organizacyjnym stosunku podporządkowania. Należy bowiem zwrócić uwagę na coraz powszechniejsze występowanie tzw.

⁷⁵ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania...*, s. 220.

⁷⁶ G. Karaszewski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. J. Ciszewski, P. Nazaruk, Warszawa 2023, LEX/el., komentarz do art. 430; W. Dubis (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021, Legalis/el., komentarz do art. 430; M. Safjan (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, Art. 1–449¹⁰, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2020, Legalis/el., komentarz do art. 430.

fikcyjnego patronatu, kiedy to aplikant nie odbywa praktyki u swojego patrona, lecz w innej kancelarii lub korporacji prawniczej, co stanowi niejako obejście przepisów regulujących obowiązki odbywania aplikacji pod kierunkiem patrona. Praktyka ta została dostrzeżona również przez Naczelną Radę Adwokacką. Uchwałą nr 78/2022 z 18.11.2022 r. dodano bowiem do § 11 Regulaminu odbywania aplikacji adwokackiej nowy pkt 2a, zgodnie z którym patron lub inny adwokat współpracujący z aplikantem powinien zatrudnić go w kancelarii, spółce lub zespole adwokackim, w którym wykonuje zawód⁷⁷. Oznacza to, że w sposób pośredni usankcjonowano istnienie sytuacji, w których aplikanta może łączyć stosunek podporządkowania także z innym adwokatem niż patron. Wtedy też faktycznym zwierzchnikiem aplikanta zlecającym mu określone obowiązki, wśród których jest realizowanie zastępstw w prowadzonych przez siebie sprawach, nie będzie patron, lecz inny profesjonalny pełnomocnik. W takich sytuacjach, moim zdaniem, w razie wyrządzenia przez aplikanta szkody przy wykonywaniu zastępstwa odpowiedzialność takiego adwokata również należało będzie oceniać na podstawie art. 430 k.c.

W konsekwencji w razie naruszenia dóbr osobistych przez aplikanta działającego na mocy upoważnienia udzielonego przez patrona lub innego adwokata będącego zwierzchnikiem aplikanta – adwokat ten będzie ponosił odpowiedzialność w zakresie roszczeń o odszkodowanie, zadośćuczynienie lub zaspędzenie sumy na cel społeczny na zasadzie ryzyka. Oznacza to, że nie będzie miało znaczenia istnienie winy po stronie adwokata, gdyż wystarczające dla zastosowania wskazanego przepisu jest wykazanie zawinionego zachowania podwładnego aplikanta. Adwokat zatem nie będzie mógł zwolnić się z odpowiedzialności nawet wówczas, gdy aplikant wyrządził szkodę na skutek niezastosowania się do udzielonych mu wskazówek⁷⁸. Jednak w razie spełnienia na rzecz poszkodowanego powyższych świadczeń przez adwokata może mu

⁷⁷ Na gruncie tej regulacji pojęciem „zatrudnienie” objęto nie tylko umowę o pracę, lecz również zlecenie lub umowę o współpracę w ramach działalności gospodarczej założonej przez aplikanta. Należy jednak pamiętać, że w razie zawarcia przez adwokata z aplikantem umowy o pracę zastosowanie będzie miał również art. 120 § 1 k.p. – ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2023 r. poz. 240 ze zm.), dalej: k.p., który wyłącza możliwość dochodzenia roszczeń przez osobę trzecią o naprawienie szkody przeciwko sprawcy szkody (zarówno majątkowej, jak i niemajątkowej), jeśli wyrządzona została ona nieumyślnie. Do jej naprawienia zobowiązany będzie w takim przypadku wyłącznie pracodawca – zob. tak uchwała SN z 8.10.1975 r. (IV PZP 8/75), „Nowe Prawo” 1977/1, s. 119 oraz w uchwała SN z 12.06.1976 r. (III CZP 5/76), OSNCP 1977/4, poz. 61. Co jednak oczywiste, przepis art. 120 § 1 k.p. przewiduje odpowiedzialność pracodawcy wyłącznie w zakresie roszczeń majątkowych o naprawienie szkody. Odpowiedzialność z tytułu naruszenia dóbr osobistych za roszczenia niemajątkowe zmierzające do zaniechania oraz usunięcia skutków naruszenia wywodzone z art. 24 § 1 k.c. nie mieszczą się w reżimie odpowiedzialności odszkodowawczej i mogą być kierowane wyłącznie przeciwko pracownikowi – tak wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 3.06.2015 r. (I ACa 1434/14), LEX nr 1771322.

⁷⁸ Por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 30.10.2012 r. (V ACa 436/12), Legalis nr 717276.

przysługiwać roszczenie zwrotne do sprawcy – aplikanta na podstawie art. 441 § 3 k.c.⁷⁹

Natomiast w pozostałych przypadkach, tj. gdy aplikant wykonuje incydentalnie zastępstwo na rzecz innych adwokatów – bez istnienia pomiędzy nimi organizacyjnego powiązania – odpowiedzialność profesjonalnych pełnomocników podlegać będzie regulacji art. 429 k.c. Przepis ten – w przeciwieństwie do art. 430 k.c. – nie wprowadza odpowiedzialności na zasadzie ryzyka za całość zachowania wykonawcy, lecz wyłącznie za dokonanie niewłaściwego wyboru przez powierzającego⁸⁰. Należy uznać, że pomimo wprowadzonego w tym przepisie domniemania winy w wyborze udzielający incydentalnego upoważnienia adwokat bez trudu zwolniłby się z odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez aplikanta, wynikającą z naruszenia dóbr osobistych. Powierzając zastępstwo aplikantowi – osobie dorosłej, która powinna znać przepisy prawa oraz zasady etyki zawodowej – adwokat z łatwością wykazałby brak winy w wyborze zastępcy. Nie można również zapominać, że udzielając zastępstwa aplikantowi, należy na mocy § 12 ust. 1 Regulaminu uzyskać zgodę jego patrona, który wyrażając ją, niejako gwarantuje innemu adwokatowi należyte przygotowanie aplikanta do jego zrealizowania.

IV. PODSUMOWANIE

12. Podsumowując rozważania podjęte w niniejszym opracowaniu, należy wskazać, że aplikantom adwokackim przysługuje wolność słowa i pisma przewidziana w art. 8 ust. 1 p.o.a. Osoby odbywające szkolenie do zawodu adwokata korzystają z niej w przypadkach realizowania zastępstwa na podstawie art. 77 p.o.a. Aplikanci adwokaccy ponoszą odpowiedzialność za nadużycie tej wolności w przypadkach, gdy ich pisemna lub ustna wypowiedź będzie sprzeczna z przepisami prawa, rzecząw potrzebą oraz zadaniami adwokatury, w tym regulacjami dotyczącymi odbywania aplikacji adwokackiej. W razie prze-

⁷⁹ Należy zwrócić uwagę, że adwokat na mocy art. 8a ust. 1 p.o.a. jest zobligowany do wykupienia ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej. Zakres tego ubezpieczenia każdorazowo wynika z umowy z ubezpieczycielem, jednakże w celu ułatwienia realizacji tego obowiązku Naczelna Rada Adwokacka przyjęła praktykę zawierania umowy generalnej z ubezpieczycielem, do którego mogą przystąpić adwokaci. Aktualna umowa na lata 2022–2025 została zawarta z STU Ergo Hestia, która przewiduje, że ubezpieczenie adwokata obejmuje także odpowiedzialność cywilną za szkody wyrządzone umyślnie lub w wyniku rażącego niedbalstwa przez aplikantów, praktykantów i pracowników ubezpieczonego (§ 4 ust. 3 tekst jedn. Umowy Generalnej Nr TO50/000408/17/A). W konsekwencji w razie zasądzenia od adwokata odszkodowania lub zadośćuczynienia czy to za własny czyn, czy za zachowanie aplikanta, będzie ono mogło być pokryte z ubezpieczenia OC. Również w razie wytoczenia powództwa bezpośrednio przeciwko aplikantowi roszczenia będą mogły zostać pokryte z OC adwokata zlecającego zastępstwo – zob. np. stan faktyczny w wyroku Sądu Okręgowego w Olsztynie z 1.10.2019 r. (I C 187/18), LEX nr 2735124, gdzie w sprawie o zadośćuczynienie od adwokata za naruszenie dóbr osobistych został pozwany ubezpieczyciel, który nie kwestionował swojej odpowiedzialności.

⁸⁰ W. Borysiak (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. serii K. Osajda, Warszawa 2022, Legalis/el., komentarz do art. 429.

kroczenia tych granic aplikant będzie mógł ponieść zarówno odpowiedzialność cywilnoprawną, jak i dyscyplinarną. Natomiast w odniesieniu do odpowiedzialności karnej do aplikantów zastosowanie będzie miał art. 8 ust. 2 p.o.a., przewidujący przyznanie adwokatom immunitetu materialnego, dotyczący jednak dosyć wąskiego katalogu przypadków. Przeprowadzone rozważania prowadzą również do wniosku, że w razie nadużycia przez aplikanta wolności słowa i pisma nie jest wykluczona odpowiedzialność dyscyplinarna oraz cywilnoprawna adwokata zlecającego zastępstwo aplikantowi. W tym ostatnim przypadku adwokat może być odpowiedzialny za zapłatę odszkodowania, zadośćuczynienia lub odpowiedniej sumy zasądzonej na cel społeczny.

ABSTRACT

apl. adw. Wojciech Szczotka

The author is a Master of Laws, an assistant lecturer at the Department of Civil Law of the Faculty of Law and Administration of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, and a trainee advocate (District Bar Association in Lublin).

Responsibility for a trainee advocate's misuse of freedom of speech and writing according to the Act – the Law on the Bar

The article contains a scientific and research analysis of an issue related to undergoing professional training for advocates. The conducted considerations will help determine whether trainee advocates enjoy the freedom of speech and writing provided for in Article 8 of the Act – the Law on the Bar and, if the answer is affirmative, what liability trainees may incur for its abuse. The need to discuss this problem, which is significant from a practical point of view, arises from the fact that it has not been resolved in any separate study yet. Pursuant to Article 75(5) of the Act – the Law on the Bar, Article 8 of the Act – the Law on the Bar should apply mutatis mutandis to advocate trainees, which means that statements made by individuals preparing to practice as advocates are covered by this freedom but only within strictly defined limits, discussed in this article. Exceeding these limits, which is referred to as abuse of freedom of speech and writing, will result in liability on the part of the trainee advocate. In the article, firstly, considerations regarding the principles of undergoing the professional training and the rights and obligations of trainee advocates are presented. Then, the essence of the freedom of speech and writing enjoyed by advocates and the principles of its application mutatis mutandis to trainees are discussed. Against this background, an analysis of trainee advocates' liability for its abuse is conducted on three levels: criminal liability for the offence of insult and defamation, disciplinary liability for conduct inconsistent with Article 80 of the Act – the Law on the Bar, and civil liability for a violation of personal interests.

Additionally, the study considers the possibility of holding the mandating advocate liable for a trainee advocate's abuse of freedom of speech and writing.

Keywords: *professional training for advocates, trainee advocate, advocate, freedom of speech and writing, personal interests, disciplinary offence, defamation, insult, vicarious liability*

apl. adw. Wojciech Szczotka

ORCID: 0000-0001-5553-5174; e-mail: wojciech.szczotka@mail.umcs.pl

Autor jest magistrem prawa, asystentem w Katedrze Prawa Cywilnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, aplikantem adwokackim (ORA w Lublinie).

BIBLIOGRAFIA ZAŁĄCZNIKOWA

- Bojańczyk Antoni, Razowski Tomasz**, *Konsekwencje procesowe przewinienia dyscyplinarnego będącego przestępstwem*, „Prokuratura i Prawo” 2009/11–12
- Borkowski Grzegorz**, *Glosa do uchwały SN z 28.06.2006*, „Przegląd Sądowy” 2008/6
- Borysiak Witold** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. serii K. Osajda, Warszawa 2022, Legalis/el.
- Brzozowski Adam** (w:) *Brzozowski A., Jastrzębski J., Kaliński M., Skowrońska-Bocian E., Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2016
- Ceglarska-Piłat Katarzyna, Zbrojewska Monika** (w:) *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2016, LEX/el.
- Cieślak Marian**, *Zagadnienie immunitetu adwokackiego*, „Palestra” 1963/7–8
- Czerski Zbigniew**, *Immunitet adwokacki*, „Palestra” 1988/11–12
- Czeszejko Zdzisław, Krzemiński Zdzisław**, *Adwokacka wolność słowa i pisma*, „Palestra” 1968/5
- Dubis Wojciech** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021, Legalis/el.
- Gadowska Kaja**, *Otwarcie zawodów adwokata i radcy prawnego w Polsce po 1989 roku*, „Prakseologia” 2018/160
- Gardocka Teresa**, *Immunitet adwokacki w prawie o adwokaturze z 1982 r.*, „Palestra” 1984/3–4

- Gardocki Lech**, *Prawo karne*, Warszawa 2021
- Gawryluk Marek**, *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, Warszawa 2012, LEX/el.
- Grodzicki Wojciech**, *Glosa do wyroku SN z dnia 20.04.2006 r., IV CSK 2/06, „Gdańskie Studia Prawnicze – przegląd orzecznictwa” 2008/4*
- Gronowska Bożena**, *Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 21.03.2002 r. w sprawie Nikula przeciwko Finlandii (dot. zakresu swobody wypowiedzi adwokata w procesie karnym)*, „Prokuratura i Prawo” 2002/6
- Grudecki Michał**, *Wolność słowa i pisma adwokata oraz immunitet adwokacki w Polsce (w:) Kontynent europejski wobec wyzwań współczesności*, red. R. Kordonski, A. Kordonska, Ł. Muszyński, Lwów–Olsztyn 2017, t. 1
- Grzybowski Stefan**, *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957
- Jarocki Paweł**, *Granice wolności słowa w sądzie*, „Prokuratura i Prawo” 2003/1
- Kaftal Alfred**, *O niektórych zagadnieniach immunitetu adwokackiego*, „Palestra” 1962/11
- Karaszewski Grzegorz** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. J. Ciszewski, P. Nazaruk, Warszawa 2023, LEX/el.
- Kępa Monika, Pilipiec Sławomir**, *Perspektywy zawodowe studentów prawa*, Lublin 2021
- Kozielewicz Wiesław**, *Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych i notariuszy*, Warszawa 2012
- Krzemiński Zdzisław**, *Adwokat w procesie cywilnym z wyboru i urzędu*, Kraków 1999
- Łyczywek Roman**, *Immunitet adwokata w prawie polskim*, „Palestra” 1974/6
- Malicka-Ochtera Anna**, *Ograniczenia działań obrońcy w procesie karnym*, Warszawa 2021, LEX/el.
- Matusik Grzegorz, Śladkowski Mariusz**, *Pozycja prawna aplikanta radcowskiego w postępowaniu cywilnym*, „Przełęcz Sądowy” 2008/11–12
- Naumann Jerzy**, *Zbiór zasad etyki adwokackiej i godności zawodu. Komentarz*, Warszawa 2020, Legalis/el.
- Nowacki Józef**, *„Odpowiednie” stosowanie przepisów prawa*, „Państwo i Prawo” 1964/3

- Pązik Adam**, *Wyłączenie bezprawności naruszenia dobra osobistego na podstawie interesu społecznego*, Warszawa 2014
- Radwański Zbigniew, Olejniczak Adam**, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2019
- Radwański Zbigniew, Olejniczak Adam**, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2018
- Radwański Zbigniew, Zieliński Maciej (w:) System Prawa Prywatnego, t. 1, Prawo cywilne – część ogólna**, red. M. Safjan, Warszawa 2007
- Różańska-Ungur Patricia**, *Zasięg korporacyjnego upoważnienia aplikanta do zastępstwa*, „Palestra” 2023/1–2
- Safjan Marek (w:) Kodeks cywilny. Komentarz, t. 1, Art. 1–449¹⁰**, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2020, Legalis/el.
- Skorupka Jerzy (w:) Kodeks postępowania karnego. Komentarz**, red. J. Skorupka, Warszawa 2021
- Smyk Marcin**, *Status prawny aplikanta radcowskiego w postępowaniu cywilnym (głos w dyskusji)*, „Przeгляд Sądowy” 2010/2
- Sobczak Jacek (w:) Kodeks karny. Komentarz**, red. R. Stefański, Warszawa 2020, Legalis/el.
- Stambulski Michał, Zomerski Wojciech**, *Nużący rytuał. Aplikacja adwokacka i radcowska w Polsce*, Wrocław 2019
- Stefanicki Robert**, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 22.06.2017 r. (sygn. akt SDI 25/17)*, „Przeгляд Sejmowy” 2017/6
- Stęchły Zygmunt**, *Immunitet adwokacki w nowym prawie o adwokaturze*, „Palestra” 1983/7
- Strugała Radosław**, *Naruszenie praw osobistych przez zaniechanie. Konstrukcja prawna*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2018/2
- Szpunar Adam**, *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979
- Warman Zygmunt**, *O pełny immunitet adwokatury*, „Palestra” 1957/2
- Wolter Aleksander, Ignatowicz Jerzy, Stefaniuk Krzysztof**, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2018
- Załucki Mariusz**, *Droga do zawodu adwokata w Polsce i jej skutki – głos w dyskusji nt. sprawdzania profesjonalnych kwalifikacji (w:) Egzamin powinien mieć sens i być sprawiedliwy*, red. J. Mazurkiewicz, Wrocław 2013